

Eesti julgeolek väliskomisjoni debatis¹

Marko Mihkelson, Riigikogu väliskomisjoni esimees (IRL)

Ajal kui Euroopa julgeolekut on hakanud ohustama Venemaa agressiivsus, islamiäärmusluse levik, küberterrorism, ressursside nappus ja vaesumigratsioon, saab Eesti julgeolekut kindlustada eelkõige sidusam ühiskond ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline majandus.

Mitte kunagi varem meie kontinendi ajaloos pole Euroopa rahvad elanud sellises heaolus ja vabaduses kui praegu. Ja ilmselt mitte kunagi varem pole maailm pakkunud Euroopale ühtaegu sedavõrd eripalgelisi julgeolekuväljakutseid, kui me praegu näeme ja tunnetame. Mitmel pool maailmas kipub olema tõsiasi, et Teise maailmasõja järgne rahvusvaheliste suhete süsteem on langenud väga suure surve alla. Küsimus on selles, kas maailm suudab uueneda kehtivat rahvusvahelist õigust rakendades või oleme silmitsi suuremate vastasseisude või isegi konfliktidega. Kas oma positsioone loovutav läänemaailm ja tõusvad uued-vanad mõjukeskused suudavad leida mõistliku keskte.

Euroopa julgeolekule on esitamas väljakutseid korraga nii Venemaa agressiivsus, islamiäärmusluse kasvav levik Lähis-Idas ja Põhja-Aafrikas, Hiina pöördumatuna tunduv esiletõus maailma juhtriigiks, piiriülesed globaalnähtused nagu näiteks küberterrorism, inimtegevuseks vajalike ressursside nappus või vaesumigratsioon. Lõpuks tuleb väga tõsiselt suhtuda kiirelt levikut kasvatava surmava ebola viiruse tõrjumisse.

Moskva liigub sõnadelt tegudele

Külma sõja ajal tundus maailm vähemalt väliselt palju lihtsamana. See peegeldus ka toona jagatud Euroopas, kus vaba maailm oli vastakuti kommunistliku ideoloogia taha peitunud Vene imperialismiga. Nüüd on juba üksnes erinevaid riigipõhiseid jõuja mõjukeskusi sedavõrd palju, rääkimata muudest teguritest, et maailma mõistmine ja selle pindselt prima poliitika kujundamine on varasemast palju keerulisem.

Pole saladus, et vahetult meid ja meie lähiregiooni mõjutavad muutused Euroopa julgeolekukeskkonnas on suuresti seotud eeskätt Venemaa kasvava agressiivsusega, mida oleme täheldanud mitme viimase aasta jooksul. Tegelikult on Venemaast kujunenud ehk isegi suurim väljakutse kogu läänemaailma sidususele. Alles hiljuti, Berliini müüri langemise 25. aastapäeval küsiti põhjendatult – kas külm sõda on ikkagi möödas või oleme uue vastasseisu lävel või koguni juba sees? Kahjuks näitavad paljud märgid, et Venemaa revisionistlik poliitika on pigem suunaga suurema vastasseisu poole.

Kui üldse määratleda mingit pöördemomenti Euroopa julgeolekusüsteemi lähiajaloos, siis ei saa kindlasti mainimata jätta Venemaa presidendi Vladimir Putini kõnet 2007. aasta veebruaris Müncheni julgeolekukonverentsil (Putin 2007). Just selles esinemises andis toonane ja tänane Venemaa liider selgelt märku – Moskva pole rahul lääneriikide, eeskätt Ameerika Ühendriikide juhtrolliga maailmas ning on valmis sõnadelt liikuma tegudele.

Müncheni kõnes ütles Putin muuhulgas: „NATO laienemine pole mingil määral kooskõlas ei alliansi moderniseerimise ega ka Euroopa julgeoleku tugevdamisega. Vastupidi, see on tõsine provokatsioon, mis vähendab vastastikust usaldust. Ja meil on õigus küsida: kelle vastu on laienemine suunatud?” (ibid) Sellega ja mitmete teiste passaažidega andis president Putin ilmekalt mõista, et Venemaa peab just lääneriike nende väärtusruumiga ning eeskätt NATO-t selle ruumi kaitsjana üheks oma julgeoleku peamiseks ohustajaks. Venemaa peab saama iseseisvaks rahvusvaheliseks jõukeskuseks, kes on valmis vastustama igasuguse tungimise tema tsivilisatsiooni mõjuvälja – kõlas sõnum ridade vahelt.

Paljud Putini Müncheni kõne vahetud tunnistajad meenutavad seda hetke kui tõsist šokki. Vaatamata verisele Tšetšeenia sõjale, opositsiooni lämmatamisele, võimutäiuse koondamisele, sõnavabaduse piiramisele ja mitmele teisele riigisisesele arengule varjutas Lääne ettekujutust Venemaast külma sõja lõpp. Eeldati õigustatud lootuses, et Venemaal on suure vastasseisu asemel hoopis enam võita rahvusvahelisest kaubandusest ning partnerlusel põhinevatest suhetest lääneriikidega.

Ometi osutusid tugevamaks need Venemaa ajaloost tulenevad hoovused, mis suunasid meid tagasi juba 19. sajandist tuttava mõjuväljade poliitika juurde. Nõukogude Liidu lagunemist 20. sajandi suurima geopoliitilise katastroofina näinud Vladimir Putin asus pärast Müncheni kõnet oma sõnu ja eesmärke järjekindlalt ellu viima.

Venemaa vastasseis läänemaailmaga

Esimene märk muutunud olukorrast Euroopa julgeolekus ilmnes 2007. aasta suvel, kui Venemaa taganes ühepoolset kontinendi tavarelvastusleppes (Finn 2007). See andis Moskvale vabad käed rasketehnika piiramatuks paigutamiseks strateegiliselt olulistele suundadele, toona eeskätt Põhja-Kaukaasiasse. 2008. aasta augustis nägi kogu maailm, et Venemaal on tõsi taga niinimetatud iseseisva välispoliitika ajamisel ning oma mõjuvälja tekitamisel, hoidmisel või laiendamisel. Agressioon Gruusia vastu ning riigi territooriumist viiendiku okupeerimine tähendasid

esimest reaalselt vastusammu läänemaailmale. Venemaa ei varjanud, et Gruusia ründamise peamine eesmärk oli NATO laienemise ärahoidmine. 2011. aasta novembris ütles toonane Venemaa president Dmitri Medvedev otse, et kui Gruusiat poleks rünnatud, oleks NATO laienenud Lõuna-Kaukaasiasse. (Dyomkin 2011)

Kõik need ja mitmed teisedki muutused laiemas julgeolekukeskkonnas ajendasid Riigikogu väliskomisjoni 2012. aastal alustama süvendatud kuulamisi Põhjala ja Balti regiooni julgeolekust. Seadsime ajahorisondiks aasta 2020.

Nagu näha, eeldasime veel paar aastat tagasi, et julgeolekukeskkonnas ei toimu kiireid muutusi. Trendid olid küll tajutavad, eriti mõistagi Venemaa aktiivsem survepoliitika, kuid sõda Ukrainas ei näinud siis küll keegi ette. Vähem kui kuus aastat pärast nende sündmuste algust on maailm tunnistajaks uuele ja kahjuks veelgi tõsisemale konfliktile, mis on meie silme all hargnenud juba mitmendat kuud. Pean mõistagi silmas Venemaa agressiooni Ukraina vastu. Krimmi okupeerimine ja annekteerimine said äratuskellaks paljudele, kes siiani suhtusid veel äraootavalt Euroopa julgeolekukeskkonnas juba alanud muutuste hindamisse.

Väliskomisjoni töös on olnud heaks tavaks, et suurema teemakäsitluse puhul küsitakse kõrvalarvamusi ja poliitikasoovitusi ka mõttekodadelt. 26. jaanuari 2012 istungil arutati väliskomisjon julgeoleku-uuringu tellimist ning esitas Riigikogu Kantselei õigusja analüüsiosakonnale ettepaneku tellida uuring teemal „Arengud Põhjala ja Läänemere regiooni julgeolekukeskkonnas aastani 2020”.

Laekunud kolme pakkumise seast valiti uuringu elluvijaks Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus. Koostöös Rootsi Kaitseuuringute Agentuuri (FOI) töörühmaga valminud raporti lõpptekst esitati väliskomisjonile 13. septembril 2012. (Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus 2012) Raporti koostajad esotsas kaitseuuringute keskuse teaduri Riina Kaljurannaga esitasid komisjonile kokku 24 punktist koosneva poliitikasoovituste loetelu, mis kätkesid endas nii piirkonnaväliseid tegureid kui ka piirkondliku julgeolekuidentiteedi ja koostöö tugevdamist. Raporti esitluseks korraldas väliskomisjon koostöös kaitseuuringute keskusega 15. novembril 2012 Riigikogu konverentsisaalis seminari, kuhu olid kutsutud julgeolekueksperdid ja teadurid, Eesti ametkondade esindajad, Tallinnas resideerivad suursaadikud ja ajakirjanikud.

Eesti ja Rootsi teadurite ühissoovituste seas oli rõhutatult välja toodud laiemalt NATO ning eeskätt Ameerika Ühendriikide kui siinse piirkonna keskse julgeolekutagaja poliitilise ja kaitsealase kohaloleku saavutamine. Raporti

soovitustes rõhutati, et NATO Euroopa heidutuskava silmas pidades on Eesti huvides säilitada tasakaal tavarelvajõudude, ballistilise raketikaitse ning taktikaliste tuumarelvade vahel. Heidutusvõime säilitamiseks tuleb parandada Põhja-Euroopa sõjaliste jõudude valmisolekut, paigutust ja võimekust.

Julgeolekuküsimused on kõikide väliskomisjoni tööviitide päevakorras

Väliskomisjonile esitatud raporti head kvaliteeti näitab asjaolu, et hulk kaitseuuringute keskuse kahe aasta taguseid soovitusi on 2014. aasta lõpuks muutunud reaalsuseks. Nii näiteks on tõsiasi Soome ja Rootsi eripartnerlus NATO-ga ning üha laienev kaitsekoostöö Põhjala ja Balti riikide vahel.

Üks siiani veel realiseerumata soovitus puudutas Eesti koostööd meie Põhjala naabritega Arktika küsimustes. Kaitseuuringute keskus soovitas Eestil tõsiselt kaaluda sarnaselt Poolaga vaatejastaatuse taotlemist Arktika Nõukogus, et hoida end kursis arengutega Kaug-Põhjas ning sealsete osaliste, sh Euroopa Liidu ja NATO tegevusega.

Väliskomisjonis peetud sellekohane debatt näitas, et tegemist on arvestatava ettepanekuga. Eesti vaatejastaatus Arktika Nõukogus võimaldaks meil lülituda vahetumalt globaalses kontekstis üha olulisemaks muutuva regiooni probleemide lahendamisse näiteks teaduskoostöö või keskkonnaküsimuste kaudu ning samas võimaldaks see laiendada koostööraame meie heade Põhjala naabritega.

Lisaks kaitseuuringute keskuselt tellitud uuringule korraldas väliskomisjon enam kui kahe aasta jooksul oma töös kokku 44 julgeolekuvaldkonda puudutavat kuulamist. Nendele lisandusid väljasõiduistungid NATO küberkaitsekeskusesse, teabeametisse, Tallinna merevalvekeskusesse, samuti regulaarsed väljasõiduistungid koos riigikaitsekomisjoniga Kaitseväge Peastaapi ning rahvusvaheliste õppuste külastamine.

Eesti julgeolekuga on üheselt seotud k.a 10. märtsil Vabariigi Valitsuse algatatud Eesti-Vene piirilepingute ratifitseerimine. Sellega seoses korraldas väliskomisjon mitmeid kuulamisi ning 13.–14. märtsil 2014 väljasõiduistungid Narva ja Kagu-Eesti piirialadele.

Julgeolekuküsimused on viimastel aastatel olnud eranditult kõikide väliskomisjoni tööviitide ja olulisemate rahvusvaheliste kohtumiste päevakorras,

sealhulgas näiteks meie töökohtumistel Jaapanis, Korea Vabariigis, Ameerika Ühendriikides, Venemaal, Soomes, Indoneesias, Singapuris, Hiinas, Poolas, Euroopa Liidu välisja kaitsekomisjonide esimeeste, Balti riikide parlamentide väliskomisjonide ning Põhjaja Baltimaade riikide ühenduse NB8 väliskomisjoni esimeeste regulaarsetel kohtumistel.

Julgeoleku tagavad tugevad liitlased

Eesti välisja julgeolekupoliitika kesksmaks raamdokumendiks on Vabariigi Valitsuse koostatud julgeolekupoliitika alused. Nimetatud dokumendi viimane, uuendatud versioon pärineb 2010. aastast. (Kaitseministeerium 2010) Riigikogu ja valitsuse koostöös on kujunenud heaks tavaks nimetatud dokumendis sätestatu aeg-ajalt üle vaadata ning vajaduse korral esile kutsuda poliitikasoovituste täiendamine. Viimati tehti selline ülevaade 14. mail 2013, mil välisja riigikaitsekomisjonide ühisistungil oli arutluse all Vabariigi Valitsuse põhjalik analüüs Eesti julgeolekupoliitika aluste elluviimisest.

Meile esitatud ülevaates rõhutati muuhulgas, et kuigi dokumendi kehtivus ei ole ajaliselt piiritletud, on julgeolekupoliitika alustes sätestatud, et neid uuendatakse juhul, kui julgeolekukeskkond muutub oluliselt ja ilmneb vajadus julgeolekupoliitikat ajakohastada. Eriti viimasel aastal on toimunud nii vahetult meie kui ka laiemalt kogu Euroopa julgeolekukeskkonnas muudatused, mis tingivad ka Eesti julgeolekupoliitika aluste ülevaatamise ning täiendamise. Just strateegilise mõtte teravus koos pidevalt täieneva poliitikate reaalse rakenduskavaga on Eesti laiapõhjalise riigikaitse tugevdamise vundament.

Tänapäeval on julgeoleku tagamisel edukad need riigid, kellel on tugevad liitlased ning kes on ise aktiivsed rahvusvahelises julgeolekukoostöös.

Eestil on ette näidata pikaajaline ja sihipärane tulemuslik tegevus, mille tõttu võime kindlalt väita – Eesti julgeolek pole kunagi olnud nii hästi tagatud kui praegu. Meie julgeoleku keskteljeks on meie liikmesus NATO-s, pidevalt täienevad kahepoolsed suhted meie liitlastega, sealhulgas ka Eesti väga heade naabrite Soome ja Rootsi.

Eesti usaldusväärsus liitlaste seas, mis eeskätt põhineb kohustuste täitmisel, lubab meil ehk senisest aktiivsemalt mõjutada Euroopa julgeolekustrateegia uuendamist. See on eriti aktuaalne ajal, kui Euroopa Liidu ühise välisja julgeolekupoliitika peaarenil on hiljutiste poliitiliste vangerduste elik valimiste

järel eriti liikmesmaade välisministrite seas jäänud tuntavalt vähemaks rahvusvaheliselt mõjukaid poliitikuid.

Seepärast oleks eriti oluline, et Eesti täidaks koos sarnaselt mõtleivate partneritega aktiivsemalt seda tekkinud tühimikku ning suunaks Euroopa Liitu rohkem keskenduma strateegilisele mõtlemisele. Ma väidan, et viimase puudulikkus on osaliselt kaasa aidanud ka julgeolekukeskkonna halvenemisele.

Vajalik on liitlasjõudude püsiv kohalolek

Kuidas on võimalik, et seni ainus Euroopa Liidu julgeolekustrateegia pärineb aastast 2003? (Euroopa Liidu Nõukogu 2009) Seda siis ajast, mil ühenduse liikmeid oli kõigest 15. Katsed strateegiat uuendada on siiani jooksnud liiva. Samas peame Euroopa Liidus välja arendama sellise strateegilise kultuuri, mis võimaldab varast, kiiret ja kui vaja, ka jõulist sekkumist.

Strateegilise mõtte hajusus oli üks nendest põhjustest, miks Euroopa Liit polnud valmis Venemaa agressiooniks Ukraina vastu. Liiga bürokraatlik lähenemine välispoliitikale on olnud Euroopa Liidu pikaajaline probleem. Euroopa Liidu uus kõrge esindaja Federica Mogherini andis ametisse asudes lubaduse, et püüab välisministreid tüürida ka rohkem strateegiliste arutelude suunas, mis poleks tingimata seotud vaid järelduste kooskõlastamisega.

Võib ju retooriliselt küsida, et kui Euroopa välisministrid oleks kasvõi läinud aastal võtnud põhjalikumalt läbi vaielda ühise nägemuse Venemaast ja tema kavandatud Euraasia Liidust, oleks ehk suudetud ka paremini valmis olla nendeks pingeteks, mis tekkisid Ukraina assotsieerimisleppe kooskõlastamise lõppfaasis.

Euroopa riikide ühtsem ja strateegiliselt kokkuhoidvam käitumine poleks mingil juhul vastuolus NATO tegevusega, vaid üksnes tugevdaks ühisosa lääneriikide koostöös julgeolekuja kaitsevaldkonnas.

Põhja-Atlandi allianss on viimase aastaga teinud mitmeid olulisi sisulisi muudatusi kollektiivkaitse kohandamisel uute väljakutsetega, sealhulgas ka hübriidsõja elemente silmas pidades. NATO kiire ja ühtne reageering Venemaa agressioonile Ukrainas on konkreetsete tegude kaudu suurendanud kollektiivset heidutusmäära tervikuna ning eriti piiririikides nagu Eesti.

Pole välistatud, et Venemaa agressiivne ja vastandav hoiak lääneriikide suunal kestab pikemat aega, mistõttu on Eestile väga oluline tagada liitlasjõudude püsiv kohalolek ning samal ajal ka kindlustada liitlaste poliitiline üksmeel.

Eesti julgeolek on seda püsivamalt tagatud, mida sidusam on meie ühiskond ning mida konkurentsivõimelisem on meie majandus rahvusvaheliselt. Kummagi puhul ei tohiks Eesti teha ühtki allahindlust.

Eesti president Lennart Meri ütles juba 1997. aastal, et kui eesti rahva iseseisvustahe on nähtav, kui Eesti riigi maine on puhas ja plekita ning kui eestlaste oskus oma sõltumatust hoida on veenev, kujuneb Eesti puutumatuse hind nii kõrgeks, et seda ei tule kunagi relvaga käes kaitsta. (Pau 1997)

¹ Artikli aluseks on Marko Mihkelsoni kõne 16. oktoobril 2014 Riigikogus peetud julgeolekudebatil.

Kasutatud kirjandus

Dyomkin, D. (2011). Russia says Georgia war stopped NATO expansion. – America_russia Net. – <http://www.america-russia.net/eng/news/292463427?page=49>

Euroopa Liidu Nõukogu (2009). Euroopa julgeolekustrateegia. Turvaline Euroopa paremas maailmas. [Euroopa julgeolekustrateegia rakendamise aruanne 2008 ja julgeolekustrateegia]. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. – http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568ETC.pdf

Finn, P. (2007). Putin withdraws Russia from major arms treaty. – Washington Post Foreign Service. December 1, 2007. – <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/11/30/AR2007113000221.html>

Kaitseministeerium (2010). Eesti Julgeolekupoliitika alused. – http://www.kmin.ee/files/kmin/nodes/9417_Julge_olekupoliitika_alused_2010.pdf

Pau M. (1997). Lennart Meri: Eestit ei kohuta kõrvalejäämine NATO laienemise esimesest ringist. – Õhtuleht, 26. juuni. – <http://www.oh tuleht.ee/5198/lennart-meri-eestit-ei-kohuta-korvalejaamine-nato-laienemise-esimesest-ringist>

Putin, V. (2007). Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. – President of Russia. – http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml

Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus (2012). Arengud Läänemere piirkonna julgeolekukeskkonnas kuni 2020. aastani. Raport. – <http://www.icds.ee/fileadmin/failid/Arengud%20L%E4%E4nemere%20piirkonna%20julgeoleku-keskkonnas%20kuni%202020.%20aastani.pdf>

¹ Artikli aluseks on Marko Mihkelsoni kõne 16. oktoobril 2014 Riigikogus peetud julgeolekudebatil.